

Олена Єгорова,
доцентка кафедри історії
та політичної теорії
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»,
кандидатка історичних наук,
Дніпро, Україна

Olena Yehorova,
Associate Professor of the Department
of History and Political Theory,
Dnipro University of Technology,
PhD in History,
Dnipro, Ukraine

e-mail: Egorova.olena@gmail.com
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-9003-6909>

УДК 378.124"19"(Воблий К. Г.)
DOI: 10.28925/2524-0757.2021.112

Науково-педагогічна діяльність Костянтина Воблого в Імператорському університеті Св. Володимира

У статті на основі опублікованих й архівних матеріалів репрезентовано науково-педагогічну діяльність професора Костянтина Воблого в Імператорському університеті Св. Володимира. Внаслідок аналізу використаного комплексу джерел обґрунтовано думку про те, що він здобув добру освіту на батьківщині й за кордоном, а основним предметом його лекцій впродовж 1909–1917 р. була статистика.

Ключові слова: Костянтин Воблий, вчений-економіст, науково-педагогічна діяльність, юридичний факультет, кафедра політичної економії і статистики.

Scientific and Pedagogical Activity of Konstantyn Voblyi at the Imperial University of St. Volodymyr

In the article on the basis of published sources and archive materials a scientific and pedagogical activity of Professor Konstantyn Voblyi at the Imperial University of St. Volodymyr is analysed. The figure of famous Ukrainian economist-scientist Konstantyn Voblyi is of particular interest for modern researchers highlighting him as an economist, historian or ethnographer. At the same time it has been stressed in the article that mainly the time of Voblyi's prosperity has been depicted in historiography, while the period of his forming as a scientist is underestimated. Besides, in the notes about Voblyi's work at Kyiv University there exists an opinion that the main discipline of his teaching was political economy. In view of this, the subject of this article is Voblyi's scientific and pedagogical activity at the time of his work at the University of St. Volodymyr in Kyiv under the conditions of the 1884 Statute. In the article a complex of sources is analysed on the year-to-year basis, which allowed to state that the main discipline of his teaching was statistics, which he had taught since 1909–1910 academic year.

In the article documents dealing with two long-term internship trips of K. Voblyi have been studied, which let him come to know how statistics business was organized in Russian Empire and abroad. The attention has been paid to the fact that the scale of materials about statistics business in big scientific centers discovered by Kostantyn Voblyi was enormous. All this material was thoroughly gathered and used by the scientist in his future pedagogical and scientific work. The conclusion is made that University's edition ("University News") is a valuable source for studying Konstantyn Voblyi's work at the educational entity. The perspective for further investigation may deal with the activity of Konstantyn Voblyi's followers and their input into the science.

Key words: Konstantyn Voblyi, scientist-economist, scientific and pedagogic activity, law faculty, Department of Political Economy and Statistics.

Постать видатного українсько-го економіста, статистика, економіко-географа Костянтина

Григоровича Воблого (1876–1947) вже ставала предметом наукового пошуку. Ще в радянські часи наголошувалась його значимість як академіка

АН УРСР і людини, яка прагнула зробити свої наукові знання корисними для рідного краю. Збільшення інтересу до вченого в наші дні пояснюється бажанням сучасників всебічно висвітлити досягнення цієї особи в нових контекстах.

Присвячена професору К. Воблому література охоплює економічні, географічні та історичні студії. Дослідники-економісти зображують його здобутки на тлі тодішньої української економічної думки, прикладом чого є дисертації Л. Вернигори «Розвиток економічної науки в Київському університеті (XIX — початок XX ст.)» та І. Мордас «Внесок учених Київського національного економічного університету у розвиток економічної науки в Україні (перша третина XX ст.)» (Вернигора Л. В., 2002. С. 1–16; Мордас І. В., 2008. С. 1–19). У господарсько-географічному ключі формулюють питання професори С. Іщук, Я. Олійник та В. Матвієнко в дисертації «Теоретичні аспекти української економічної і соціальної географії» (Іщук С. І., Олійник Я. Б., 1998. С. 11–15; Матвієнко В. М., 2002. С. 1–13). В історичному напрямі виділяється серія статей дніпровських краєзнавців — відомого професора Г. Швидько та дослідниці М. Шевченко (Швидько Г. К., 2001. С. 122–126; Шевченко М. В., 2019. С. 1–23).

Але навіть за багатобічного розгляду помітним є зосередження уваги на періоді творчої зрілості К. Воблого. Роботу вченого в університеті в Києві передусім обмежують згадуванням найзагальніших дат, посад і предметів викладання. Початок кар'єри, становлення його як педагога в Імператорському університеті Святого Володимира залишаються прогалиною у історіографічному доробку.

Усвідомлюючи важливість періоду формування світогляду науковця, визначимо *мету статті* — дослідити особливості його науково-педагогічної діяльності впродовж 1909–1917 рр. Джерельною базою слугуватиме комплекс документів передусім діловодного змісту з періодичного видання «Университетские известия», де друкувалися офіційні папери Київського університету. Це звіти про стан навчального закладу за різні роки, протоколи засідань ради, огляди викладання з розкладом занять професорсько-викладацького складу на факультетах, звіти про наукові відрядження, відгуки на наукові праці тощо. Згадане видання за необхідний період майже в повному комплекті наявне в науковій бібліотеці НТУ «Дніпровська політехніка». Відсутність порівняно незначної кількості номерів (№ 11, 12 за 1907 р., № 3, 4 за 1912 р., весь 1917 р.) на тлі загального їх обсягу може бути компенсовано залученням інших архівних джерел.

Потрібні дані можна знайти у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ (фонд № 707 «Управління Київського учбового

округу») і Державному архіві м. Києва (фонд № 16 «Київський університет»). З метою висвітлення цієї тематики дослідники звертаються до них менше через те, що частина документів, приміром з діяльності факультетів, є опублікованою у тих же «Университетских известиях», однак деякі архівні справи все ж таки вдало доповнюють розв'язання проблеми розгляду науково-педагогічної діяльності К. Воблого з моменту його працевлаштування в університеті та протягом періоду чинності Університетського статуту.

Костянтин Воблий народився 1876 р. у селі Царичанка, нині селище міського типу Дніпропетровської області, в родині сільського священника. У 1900 р. закінчив Київську духовну академію, а в 1904 р. — Варшавський університет. У списку «Особового складу Імператорського університету Св. Володимира на 1 липня 1910 р.» згадано, що з 11 січня 1905 р. К. Воблий є стипендіатом на 2 роки. На службі у відомстві Міністерства народної освіти і водночас в університеті значиться з 30 грудня 1906 р.¹ Працювати молодий фахівець розпочав на кафедрі політичної економії і статистики юридичного факультету. Роботу всіх університетів Російської імперії, за винятком Варшавського і Юр'ївського, тоді регулював Статут імператорських російських університетів 1884 р. За ним юридичні факультети склалися із дванадцяти кафедр.

Межа XIX–XX ст. позначилася помітними досягненнями в розвитку університетської освіти й науки, що, природно, потребувало подальших змін у законодавстві. Серед нагальних проблем, обговорюваних не лише в освітніх колах, але й у суспільстві, були питання надання університетам більше автономії й позбавлення їх дріб'язкової опіки з боку Міністерства народної освіти, диференціації дисциплін, забезпечення кафедр кваліфікованими кадрами, запровадження предметної системи навчання замість курсової, належної постановки практичних занять на факультетах. Багато постанов з цього приводу було ухвалено пізніше, на початку XX ст., під тиском освітян і громадськості. Втім, у цілому законодавчою основою діяльності університетів до Лютневої революції залишався Статут 1884 р. (Іванов А. Е., 1991. С. 175).

Надмірна регламентація освіти проявлялась у системі заміщення кафедр. Процедура затвердження особи на викладання була надзвичайно складною і передбачала порушення університетом клопотання перед міністром освіти про дозвіл проведення виборів кандидата за рекомендацією членів факультету чи оголошення конкурсу. Тому відповідно до процедури 19 січня 1907 р. попечитель Київського учбового округу

¹ Личный состав Университета Св. Владимира к 1 июля 1910 г. *Университетские известия*. 1911. № 2. С. 51.

отримав вже зворотний лист за № 1064 від товариша міністра народної освіти, де повідомлялося, що «...з боку Міністерства народної освіти не зустрічається перешкод щодо доручення приват-доценту Університету Св. Володимира К. Г. Воблому читання лекцій і проведення практичних занять з предмета політичної економії по вакантній кафедрі політичної економії та статистики з видачею йому винагороди в розмірі 1200 руб. на рік із залишків від утримання особового складу університету»². І вже зі згоди вищих інстанцій ректор університету призначає «.. надалі до заміщення кафедри політичної економії і статистики покласти читання лекцій по означеній кафедрі на приват-доцента юридичного факультету Олександра Дмитровича Білимовича та Костянтина Григоровича Воблого, добре відомого юридичному факультету визначною підготовкою та лекторськими здібностями, проявленими на магістерських іспитах і у випробувальних лекціях...» Також визнано у весінньому півріччі 1907 р. зберегти викладання статистики за ординарним професором М. Яснопольським, а курс політичної економії віддати К. Воблому. В наступному ж, 1907–1908 н. р., передбачено віддати політекономію О. Білимовичу, який на той час повернувся із закордонного відрядження, а статистику повернути К. Воблому³.

Логічним продовженням процедурних перемовин стала перша констатація прізвища К. Воблого в «Огляді викладання на юридичному факультеті в осінньому півріччі 1907–1908 н. р.», хоча його згадують не як викладача, а як особу, що рекомендує студентам літературу зі статистики⁴. Підтвердженням фактичної роботи викладачем є протокол засідання юридичного факультету від 4 жовтня 1907 р., де міститься «Заява приват-доцента К. Г. Воблого про асигнування невеликої суми грошей до 90 рублів на здійснення перепису студентів Університету Св. Володимира. Означений перепис передбачається як вид практичних занять з предмета статистика»⁵. Окрім проявленої ініціативності педагога документ засвідчує усвідомлення ним значимості практичних занять зі студентами, що було на той момент пріоритетним питанням для юридичних факультетів Російської імперії, і зацікавлення

² Центральний державний історичний архів України в м. Києві. Ф. 707. Оп. 147. Од. зб. 37. О состоянии кафедр в Ун-те Св. Владимира по всем факультетам и о замещении таковых. Арк. 48.

³ Там само. Арк. 49.

⁴ Обзорение преподавания в Ун-те Св. Владимира в осеннем полугодии 1907–1908 уч. г. *Университетские известия*. 1907. № 10. С. 57.

⁵ Державний архів м. Києва. Ф. 16. Оп. 465. Од. зб. 1481. Протоколи засідань юрид-го ф-та Ун-та Св. Владимира (с 18 сентября 1907 г. по 29 мая 1910 г.). Арк. 5.

статистичним дослідженням, що згодом переросте у справу життя.

«Университетские известия» дають відповідь на суперечливе питання щодо предмета викладання К. Воблим у Київському університеті. В деяких наукових працях вказують, що це була політекономія, іноді після неї згадують статистику, яку він буцімто викладав в іншому навчальному закладі. Огляди викладання на юридичному факультеті в означений час підтверджують це лише частково. Після його призначення викладачем політекономії на весняний семестр 1906–1907 н. р. і «переходу» на статистику восени 1907–1908 н. р. приват-доцент Костянтин Воблий вирушає у відрядження на першу половину 1908 р. Вже в наступному, 1908–1909 н. р., в осінньому семестрі він дійсно рекомендує студентам літературу, а у весняному викладає політекономію і проводить з неї практичні заняття⁶. Починаючи з 1909–1910 н. р. в Університеті Св. Володимира К. Воблий значиться як викладач курсу статистики, натомість політекономію протягом всього цього часу читає його колега, спочатку приват-доцент, а пізніше професор — О. Білимович⁷.

Унікальною особливістю і системною практикою тодішніх університетів було підвищення науково-педагогічної майстерності в наукових відрядженнях в основному для підготовки і захисту магістерської чи докторської дисертації талановитими науковцями й здобуття ними професорського звання. Таку можливість було надано й приват-доценту Костянтину Воблому, про що він доповідає у «Звіті юридичному факультету Університету Св. Володимира про відрядження на

⁶ Расписание лекций в Ун-те Св. Владимира в осен. полуг. 1908–1909 уч. г. *Университетские известия*. 1908. № 10. С. 17, 34.

⁷ Обзорение преподавания на юр-м ф-те в 1909–1910 ак. г. *Университетские известия*. 1909. № 11. С. 1, 5, 14; Расписание лекций в Ун-те Св. Владимира в 1910–1911 уч. г. *Университетские известия*. 1910. № 11. С. 14; Обзорение препод. в Ун-те Св. Владимира в осен. полуг. 1911–1912 уч. г. (с расписанием лекций). *Университетские известия*. 1911. № 10. С. 1; Обзорение препод. на юр-м ф-те в 1912–1913 уч. г. *Университетские известия*. 1912. № 10. С. 15; Расписание лекц. на юрид-м ф-те Ун-та Св. Владимира на весен. полуг. 1912–1913 г. *Университетские известия*. 1913. № 5. С. 1; Обзорение препод. в У-те Св. Владимира на 1914–1915 уч. г. *Университетские известия*. 1914. № 10. С. 1; Обзорение препод. по юр-му ф-ту на 1915–1916 уч. г. *Университетские известия*. 1915. № 9. С. 1; Расписание лекц. на юр-м ф-те на весен. полуг. 1914–1915 г. *Университетские известия*. 1915. № 1. С. 1; Обзорение препод. на юр-м ф-те в 1913–1914 акад. г. *Университетские известия*. 1913. № 10. С. 18; Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі — ІР НБУВ). Ф. VIII. Од. зб. 3537. Лекционная книжка № 3415 студента юридического факультета Киевского университета Цытовича Бориса Викторовича (1915–1917). Арк. 2.

час з 20 січня до 20 серпня 1908 р. до міст Варшави і Петербурга».

Надрукований в «Университетских известиях» звіт можна вважати більш інформативним, ніж схожий сучасний документ, завдяки тому, що офіційний опис дослідник поєднує із власним суб'єктивним баченням — згадує труднощі й розчарування, враження від спілкування з людьми, організацію діяльності архівів чи бібліотек, ставлення їх працівників до вчених. Документ дає можливість з'ясувати нам обсяг зробленого й, відповідно, перебіг формування наукового світогляду, а також особистісні риси Костянтина Григоровича. Мета відрядження полягала у зборі архівного матеріалу з історії фабричної промисловості Царства Польського. Для цього він вирушив до Головного архіву (відомства міністерства юстиції), Архіву казенної палати і Генерал-губернаторського архіву старовинних справ. Тут було багате зібрання цінних документів, які «мають велике значення не лише для польської історії, але і для російської, особливо для південно-західного краю» (Воблий К. Г. Отчёт юридическому факультету Университета Св. Владимира о командировке на время с 20 января по 20 августа 1908 г. в гг. Варшаву и Петербург, 1908. С. 1). Єдиним серед російських учених, хто звертався до сховищ раніше, був професор І. Цветаев, який, однак, оповістив про них науковців лише у стислій замітці.

К. Воблий подає розгорнуте описання наявних в архівах матеріалів, у подробицях ознайомлюючи вітчизняну наукову спільноту з потенціалом можливих досліджень. Головний архів давніх актів на площі Красинських він характеризує як найкращий у Варшаві. Заклад було засновано 1808 р. декретом Фрідріха Августа, короля Саксонського і разом Варшавського герцога «для зберігання збірників, відомих під назвою метрик коронних і литовських, давніх актів судових, фінансових, поліцейських, дипломатичних тощо» (Воблий К. Г., 1908. С.2).

Значний обшир матеріалів з кінця XIV ст. дослідник відкриває для економістів та істориків у Варшавській казенній палаті, ніби ставить запитання: «Скільки ще поколінь учених буде працювати над розробкою цих скарбниць? Для скількох сотень дисертацій, досліджень, праць тут будуть лежати недоторкані матеріали?» (Воблий К. Г., 1908. С. 5). Серед купи документів виділяє такі, що стосуються митного управління, соляної і тютюнової монополії, гірничозаводської промисловості, різних зборів, і підсумовує, що тут зберігаються справи з усіх галузей, що перебувають у розпорядженні комісії приходів і казни, кажучи сучасною мовою, в міністерстві фінансів. Зрештою увагу істориків ці документи привертають «цінними матеріалами з історії правобережної України і Литви» (Воблий К. Г., 1908. С. 7).

Окрім ретельного переліку ресурсів, відділів і справ молодий учений також вказує на недоліки. Він виявив і схарактеризував вади щодо неповноти описів, окремих розділів або матеріалів у незадовільному стані. Розповідь про стан будівель і умови праці є корисною для планування наступниками пори року для відвідування установ і водночас характеризує автора звіту як наполегливу й віддану науці особу. Як-от, дуже складно виявилось працювати в підрозділі Варшавської казенної палати — Архіві коронного скарбу незалежної Речі Посполитої. Перебування припало на зимовий період, коли в будівлі було холодно й сиро. К. Воблий згадує, що «доводилося ставити свій стілець спинкою до пічки, сидіти в калосах і зимовому пальті, пити гарячий чай, і все ж ніщо не спасало від холоду» (Воблий К. Г., 1908. С. 19). Втім, попри суворі умови, вчений пропрацював тут більше місяця.

Згадував Костянтин і труднощі іншого характеру. Приїхавши до бібліотеки своєї alma mater — Варшавського університету, він сподівався на безперешкодне користування ресурсами там, де його добре знали як старанного читача. Але несподівано завідувач бібліотеки професор С. Вехов наполіг на офіційних паперах з Київського університету, що завдало молодому чоловікові додаткових витрат зусиль і дорогоцінного часу. Із перепонами спочатку стикнувся К. Воблий і в Петербурзі, де «дивились із побоюванням на дослідників, що намагалися пробратися до архівів» (Воблий К. Г., 1908. С. 15). Спілкуючись із чиновниками, він дізнався, що це було викликано оприлюдненням недозволених документів одним із попередників, професором-економістом Озеровим. К. Воблий запевнив у коректному користуванні матеріалами, після чого отримав бажані справи. Подолавши бюрократичні труднощі, вчений зміг опинитися в архівах митних зборів, де знайшов необхідний матеріал щодо торговельних зносин Царства Польського й Росії. У Петербурзі також працював в Архіві Державної ради у відділі матеріалів польського статс-секретаріату і, скориставшись нагодою, дістався Публічної бібліотеки.

Невід'ємною частиною звітів К. Воблого було згадування про тих, хто допомагав у роботі, що чи не більше характеризує самого дослідника як чуйну і вдячну людину. У старому Архіві казенної палати він з теплотою відгукується про завідувача: «Можна уявити собі, як я дорожив Марцинковським, особистість його була для мене священною, адже це був єдиний у повному сенсі слова компас по безбережному морю давніх актів» (Воблий К. Г., 1908. С. 6). Із вдячністю згадує і завідувача Архіву старовинних справ Чуйкіна, який акуратно і люб'язно виконував замовлення.

Перебування в Петербурзі виявило інтерес до нещодавно розпочатої у Києві педагогічної

роботи. У Петербурзькому університеті він наполегливо ознайомлювався з умовами викладання статистики. У розпорядженні студентів юридичного факультету був добре організований статистичний кабінет, створений ще 1871 р. за сприяння видатного російського статистика, професора Ю. Янсона. К. Воблій уважно вивчає матеріальне забезпечення і зміст здійснюваних тут практичних занять. Кабінет постійно отримувачав тематичну літературу (статистичні журнали, цінні колекції статистичного руху населення), що створювало передумови для зацікавлення студентської молоді й набуття нею вміння обробляти статистичні дані.

Занурення в атмосферу архівів і бібліотек сприяло здобуттю ґрунтовних знань з обраної справи. Вони були узагальнені в магістерській дисертації К. Воблого «Нариси з історії польської фабричної промисловості», що з'явилася вже в 1909 р. на сторінках «Университетских известий», де друкувалася у № 5–8. Дослідження складалося з двох частин, що охоплювали історію фабричної промисловості Польщі: перша — висвітлювала проблему в останній період самостійного існування Речі Посполитої (1764–1795), а друга — показала її для епохи пруської зверхності над Польщею, Герцогства Варшавського і конституційного Царства Польського (1795–1830). Дослідження містить загальну характеристику польського народного господарства, розкриває тенденції збільшення мануфактур через слідування економічній політиці Пруссії та Австрії і проведення реформ.

Вже в № 9 цього ж видання з'являється рецензія доктора економічних наук Київського університету М. Яснопольського на працю приват-доцента К. Воблого. Науковий відгук засвідчив як вагомість самої роботи, так і масштабність особистості дослідника. Відомий професор наголосив на широті поставленого автором завдання і зазначив, що він «успішно зіставляє чотири епохи історії Польщі, які мають абсолютно різне значення для виникнення й розвитку в ній обробної промисловості... він ґрунтовно розглянув перебіг польської економічної думки, пов'язаний з питаннями економічної політики...» (Яснопольский Н. П., 1908. С. 19.). Наприкінці М. Яснопольський доходить висновку про те, що К. Воблій довів як власну обдарованість, так і достатню підготовленість до самостійної наукової роботи для дослідження економічних явищ, тобто наукову зрілість.

Оновлений науково-педагогічний світогляд Костянтина Григоровича знайшов відображення у викладацькій роботі. Якщо восени 1907–1908 н. р. список рекомендованої студентам літератури зі статистики містив лише два російських джерела (книги зі статистики відомих професорів-економістів Ю. Янсона і Л. Ходського)

та шість іноземних, то література з політекономії, рекомендована після поїздки, у 1908–1909 н. р., є значно розширеною. Вона охоплює дев'ять російськомовних і вісім джерел англійською, німецькою та французькою мовами^{8,9}.

Тут зазначені підручники і курси лекцій відомих російських вчених-економістів О. Чупрова, А. Ісаєва, професора Київського університету В. Железнова, знаного російського економіста, ректора Московського університету, політичного діяча О. Мануїлова, видатного українського економіста М. Туган-Барановського. Рекомендовані іноземні джерела — перекладена праця ірландського економіста Джона Інгрема (John Ingram) або книги мовою оригіналу видатних економістів (німецьких учених Густава фон Шмоллера (Gustav von Schmoller) і Августа Онкена (August Oncken), австрійця Фрідріха фон Клаінвахтера (Friedrich Kleinwächter), американця Едвіна Селігмана (Edwin Seligman), французів — професора П'єра Поль Леруа-Больйо (Pierre Paul Leroy-Beaulieu) та історика економічної думки Шарля Жіда (Charles Gide), видатного англійця, автора ґрунтового підручника з економіки Альфреда Маршалла (Alfred Marschall) та ін.

Плідна робота в університеті та отримання ступеня магістра політичної економії були важливим показниками роботи вченого. Утім, для подальшого кар'єрного зростання і закріплення на професорській посаді необхідно було захистити ще й докторську дисертацію. Для цього юридичні факультети відправляли своїх працівників у закордонні відрядження. Така поїздка охоплювала кілька, насамперед розвинених, країн Європи, де учений міг всебічно ознайомитись з окремою наукою.

Цього разу К. Воблій відправився підвищувати кваліфікацію і збирати матеріал до Європи на період з 20 грудня 1909 до 20 серпня 1910 р. Першочерговою метою він визначив ознайомлення з викладанням політекономії і статистики в німецьких університетах, а другою — вивчення методів і прийомів розробки третього професійно-промислового перепису 1907 р. у Німеччині. Таке непросте, почасти прикладне завдання вимагало ґрунтового поглиблення знань, для чого дослідник вирушив до Берліна.

У Берлінському університеті він ознайомився з теоретичними і прикладними курсами з політичної економії видатного німецького економіста, професора Адольфа Вагнера (Adolph Wagner, 1835–1917), відомого німецького економіста й історика,

⁸ Обзорение препод. в Ун-те Св. Владимира в осен. полуг. 1907–1908 уч. г. *Университетские известия*. 1907. № 10. С. 9.

⁹ Расписание лекц. в Ун-те Св. Владимира в осен. полуг. 1908–1909 уч. г. *Университетские известия*. 1908. № 10. С. 13.

державного діяча Густава фон Шмоллера (1838–1917), знавця аграрного питання, професора Макса Зерінга (Max Sering, 1857–1939), спецкурсами інших професорів з питань грошей, банків, біржі, іноземної і колоніальної політики, соціальної політики. Також К. Воблій опановував курси зі статистики, яка, за його словами, тут була представлена набагато бідніше, — у зимовому семестрі це був курс з теоретичної статистики відомого російського економіста польського походження, професора В. Борткевича (1868–1931) і курс господарської статистики відомого латвійського та німецького економіста, статистика і демографа, приват-доцента Карла Баллода (Carl Ballod, 1864–1931) (Воблій К. Г. Отчёт о заграничной командировке с 20 декабря 1909 по 20 августа 1910 г., 1911. С. 3).

Вже в Берліні науковець зміг приступити до своєї безпосередньої теми, отримавши на це дозвіл від президента Імперського статистичного бюро Ван-дер Борта. Неодноразово відвідуючи спеціальне приміщення для розробки і зберігання переписного матеріалу на вул. Луїзенштрассе, він збирав зразки рахункових карточок, формулярів, рукописних інструкцій, що використовувались у розробці перепису (Воблій К. Г., 1911. С. 7). За цим слідувало засноване у 1805 р. і тому дуже насичене старими й новими джерелами Пруське статистичне бюро. Переїхавши на початку березня до Дрездена, дослідник долучився до ресурсів Саксонського статистичного бюро і Королівського статистичного бюро. У звіті, як і раніше, він із вдячністю згадує завідуючих установ і підкреслює їхню роль у зібранні цікавої колекції формулярів, відомостей, бюлетенів за різними відділами статистики. Перебуваючи в Німеччині, вчений використовував всі можливості потрапити до університетів й ознайомитися зі станом викладання і організації практичних занять. Такою нагодою він скористався і в Мюнхені, куди переїхав на літній семестр. Утім, головною справою у відрядженні було опрацювання професійної і промислової статистики. Найкращі праці з третього професійного перепису він знайшов у Мюнхенському статистичному бюро.

Вчені, мандруючи містами Європи з науковою метою, отримували величезні можливості для розширення світогляду, знайомства з передовими європейськими інститутами. Серед таких організацій у Парижі К. Воблій згадує заснований у 1894 р. Соціальний музей. Його призначення полягало в організації постійної виставки соціальної економіки, наданні порад, довідок, вказівок для зацікавленої публіки і, врешті, проведенні лекцій і читань для популяризації різних соціальних установ. У Франції учений також працював у Центральному статистичному бюро у складі міністерства праці, де вивчав організацію

розробки даних народного перепису. Особливістю перепису 1906 р. був зв'язок із збиранням даних з промислової статистики, на що і звернув увагу дослідник.

Тож формувалося цілісне уявлення щодо організації переписів у країнах Європи і, зокрема, в Німеччині. Ці знання К. Воблій систематизував і виклав у докторській дисертації «Третій професійно-промисловий перепис у Німеччині», яку оприлюднив в «Университетских известиях» у № 3–6, 8, 10, 12 за 1911 р. Праця показує історичну ретроспективу проблеми, значимість професійно-промислового перепису як методу пізнання соціально-економічних явищ, розглядає перший досвід статистичних досліджень у різних державах, особливості конкретних переписів у Німецькій імперії, питання організації переписів в оцінці німецьких статистиків, обговорення проектів переписних формулярів, проблеми класифікації промислів різними науковими конференціями й з'їздами статистів 1901–1902, 1904–1907 рр. Висвітлення теми перепису в Німеччині поміщається в широкий контекст статистичної справи у Франції, Австрії, Англії, Італії, Бельгії, Швейцарії, країнах Америки, інших країнах та відповідних типів статистичних досліджень господарського життя. Автор зосереджується на змістах індивідуальних бюлетенів і господарських відомостей, сільськогосподарських картах і промислових формулярах, прийомах розмітки переписного матеріалу, технічних прийомах зведення, складанні таблиць. Опрацювання значного обсягу матеріалу сформуло вміня комплексного аналізу економіки країни. За словами К. Воблого, в «даних перепису 1907 р. ми знаходимо повну статистичну картину професійного й соціального розділення населення і разом стару, але красномовну характеристику новітніх форм народного господарства» (Воблій К. Г. Третья профессионально-промысловая перепись в Германии (12 июня 1907 г.), 1911. С. 305).

Здобувши системне розуміння організації переписів населення у наукових центрах Європи, до Києва Костянтин Григорович повернувся висококваліфікованим фахівцем. 25 листопада 1910 р. він був затверджений на посаді екстраординарного професора VI кл. по кафедрі політичної економії і статистики. Професорові було призначено оклад 1600 рублів жалування, 200 рублів столових і 200 рублів квартирних¹⁰.

Захист дисертації і отримання наукового ступеня доктора політичної економії відкрили подальші перспективи університетської роботи. У Протоколі засідання ради Імператорського університету Св. Володимира від 4 листопада

¹⁰ Личный состав Импер-го Ун-та Св. Владимира к 1 июля 1910 г. *Университетские известия*. 1911. № 2. С. 51.

1911 р. К. Воблий вже значиться як ординарний професор¹¹. З цього ж документа бачимо, що професійна звичка аналізу господарського життя вилилася в потребу вченого реалізувати власні вміння в адмініструванні й у своєму закладі. В ухваленому радою розкладі доходів і витрат по Університету на 1912 р. окремо йдеться про враховану заяву професора К. Воблого стосовно того, щоб суми, які відпускаються з Державного казначейства на господарчі потреби (опалення, освітлення, ремонт, утримання в чистоті будівель, утримання службовців), не зазначалися в кошторисі однією валовою сумою витрат, а були розподілені по кожній статті окремо¹². Така ухвала надсилатиметься через попечителя Київського учбового округу до Міністерства народної освіти для остаточного затвердження.

У цей час учений енергійно працює на педагогічній ниві. В осінньому і зимовому півріччях він незмінно веде курс статистики для студентів юридичного факультету. Кількість годин і тематичний зміст трохи змінюються в різні роки, у середньому дорівнюючи чотирьом годинам лекцій та одній годині практичних занять на тиждень. У 1911–1912 н. р. заняття професора К. Воблого розподіляються так: в осінньому півріччі читаються історія і теорія статистики, а у весняному — демографія та основи господарської статистики¹³. Порівняно з початковим періодом значно збільшився обсяг пропонованої студентам літератури. Перелік збагатився новими іменами — рекомендуються книги О. Чупрова зі статистики, книга відомого російського професора, економіста і статистика О. Анциферова, праці відомого німецького статистика і державного діяча Георга фон Майра (Georg Mayr), в решті додається і видання «Статистика. Посібник до лекцій» (1909) самого К. Воблого. У списку іноземних видань також значаться нові прізвища або не згадані раніше праці, серед яких є присвячені методології та техніці статистики. Це роботи німецьких статистиків Августа Меітцена (August Meitzen), Готліба Шнаппер-Арндта (Gottlieb Schnapper-Arndt), англійського статистика Артура Боулі (Arthur Bowley), італійського статистика і демографа Родольфо Беніні (Rodolfo Benini), французького політика і вченого-статистика Фернана Фора (Fernand Faure) та ін.¹⁴ Отже, рекомендовані навчальні матеріали представляють праці відомих економістів різних країн,

чий наукові погляди часто підкріплені досвідом господарської чи навіть політичної практичної діяльності в масштабах держав.

Показником ефективності наукової діяльності К. Воблого є список опублікованої автором літератури, показаної у щорічних звітах. Наприклад, у звіті вченого за 1912 р. значаться його праці з економічних питань як за кордоном (в Німеччині, США), так і в Російській імперії. Впадає в очі те, що цей список перевищує обсяг літератури, опублікованої іншими викладачами юридичного факультету¹⁵. Ще значніше переважання праць Костянтина Григоровича помітно у 1913 р. Вони представлені науковими статтями російською і німецькою мовами у вітчизняних та зарубіжних виданнях, доповідями на з'їздах і відображають статистичні й економічні питання в США, Німеччині, Австрії, Туреччині, Російській імперії¹⁶.

Як і раніше, педагог приділяє значну увагу практичним заняттям. У «Звіті про стан і діяльність Імператорського університету Св. Володимира у 1912 р.» зазначено, що «на юридичному факультеті велись згідно з навчальним планом практичні заняття зі студентами з різних предметів, у т. ч. і статистики... при факультеті діяли три навчально-допоміжні заклади: 1) юридичний кабінет, 2) юридичний семінарій і 3) кабінет статистики»¹⁷. Оформлений за зразком подібних європейських закладів і призначений для практичних занять зі студентами кабінет статистики Київського університету перебував у завідуванні професора К. Воблого. У звітному році заняття полягали почасти в ознайомленні з основними статистичними джерелами російською та іноземними мовами, а почасти — у самостійних роботах на узгоджені з професором теми. У рамках цієї діяльності була започаткована курсова робота зі «Статистики студентів Київського університету з моменту його заснування й до цього часу», у якій він навчав зацікавлену молодь проводити дослідження із застосуванням відповідних знань і методології, розуміти внутрішній сенс статистичних даних.

У списку підготовлених під керівництвом професора студентських робіт у 1912 р. значаться праці Миколи Апраксіна «Населення Мальти у світлі сучасної статистики», Івана Язміна «Переселенський рух у Росії», Григорія Ельянова «Злочинність у Могилевській губернії за 15 років» та ін.¹⁸ Наступний, 1913 р., показує

¹¹ Протоколы заседания Совета Импер-го ун-та Св. Владимира (от 4 ноября) 1911 г. *Университетские известия*. 1913. № 4. С. 183.

¹² Там само.

¹³ Обзорение преподав. в Ун-те Св. Владимира в осен. полуг. 1911–1912 уч. г. (с расписанием лекций). *Университетские известия*. 1911. № 10. С. 15.

¹⁴ Обзорение преподав. на юр-м ф-те в 1909–1910 акад. г. *Университетские известия*. 1909. № 11. С. 14.

¹⁵ Отчёт о состоянии и деятельности У-та Св. Владимира в 1912 г. *Университетские известия*. 1913. № 11. С. 71.

¹⁶ Отчёт о состоян. и деят. У-та Св. Владимира в 1914 г. *Университетские известия*. 1915. № 2. С. 68.

¹⁷ Отчёт о сост. и деят. Ун-та Св. Владимира в 1912 г. *Университетские известия*. 1913. № 11. С. 29.

¹⁸ Там само. С. 30.

залучення частини студентів до керованої ученим курсової роботи. Так, до статистичного вивчення рідного університету долучаються студенти М. Апракін, який досліджує морфологію студентського складу за весь час існування закладу, Григорій Попов з темою «Віковий склад студентів Університету Св. Володимира з 1834 до 1912 рр.» і Можевітинов із дослідженням бюджету університету за 20 років. Врешті-решт керівник проекту К. Воблій звітує про закінчення групової роботи зі статистики Київського університету з моменту заснування й до сьогодні та репрезентує її результати в діаграмах і картограмах на Всеросійській виставці у Києві¹⁹.

Такі практичні заняття давали можливість викладачу більше спілкуватися із талановитими учнями і сприяти розкриттю їхнього потенціалу. Одна з таких ліній успішності простежується на прикладі відомого вже нам М. Апракіна, який написав працю «Зміна народження й смертності у сучасних культурних народів» (1914). Її рецензував К. Воблій, і студент був удостоєний золотої медалі від юридичного факультету²⁰.

Працюючи в Київському університеті, професор продовжував викладати статистику. В архівному документі «Лекційній книжці студента Бориса Вікторовича Цитовича за 1915–1917 рр.» у графі навпроти предмета «статистика» стоїть відмітка професора К. Воблого із його підписом²¹.

Таким чином, робота Костянтина Григоровича Воблого в Київському університеті була

надзвичайно плідною на науковій і педагогічній ниві. На початку своєї викладацької кар'єри університет дав можливість талановитому молодому досліднику отримати ґрунтовну підготовку в освітніх і наукових закладах Російської імперії та за кордоном з метою здобуття глибоких знань з вибраного предмета, захисту дисертацій і заміщення посади професора по кафедрі політичної економії і статистики юридичного факультету. Основним предметом викладання у К. Г. Воблого була статистика, за винятком весняного півріччя 1906–1907 н. р. і повного 1908–1909 н. р., коли він викладав політичну економію. Перебуваючи в наукових відрядженнях від Київського університету, вчений зміг ознайомитись з історією економічної думки, опанувати теорію та методологію статистичної справи, надати вітчизняному вченому товариству характеристику відомих архівних установ з перспективними шляхами їх обробки.

Разом з тим опрацьовані документи розкривають не лише наукові, а й людські якості вченого, який навіть у несприятливих умовах праці окремих архівів і бібліотек проявляв наполегливість, завзяття дослідника, уважне ставлення до людей, що допомагали у творчому пошуку. Офіційні папери також засвідчують спробу реалізації отриманих знань у господарсько-адміністративному житті університету.

Особливу увагу в Київському університеті К. Воблій приділяв педагогічній діяльності. На своїх заняттях учений звертався до наукової літератури, що узагальнювала передовий досвід економічного і статистичного знання. Опікуючись належною організацією практичних занять зі студентами, К. Воблій намагався використати отриманий за кордоном досвід статистичних досліджень для того, щоб сформувати у здібних зацікавлених студентів методологічні навички здійснення наукового пошуку в цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

- Вернигора Л. В. Розвиток економічної науки в Київському університеті (XIX — початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.01.04. Київ, 2002. 16 с.
- Воблій К. Г. Отчёт о заграничной командировке с 20 декабря 1909 по 20 августа 1910 г. *Университетские известия*. 1911. № 1. С. 1–16.
- Воблій К. Г. Отчёт юридическому факультету Университета Св. Владимира о командировке на время с 20 января по 20 августа 1908 г. в гг. Варшаву и Петербург. *Университетские известия*. 1908. № 12. С. 1–21.
- Воблій К. Г. Третья профессионально-промышленная перепись в Германии (12 июня 1907 г.) *Университетские известия*. 1911. № 10. С. 305–419.
- Иванов А. Е. Высшая школа России в конце XIX — начале XX века: моногр. Москва: АН СССР, Ин-т истории СССР, 1991. 392 с.
- Ішук С. І., Олійник Я. Б., Матвієнко В. М. Дослідження особливостей формування АПК у працях академіка К. Г. Воблого. *Вісник Київського університету. Серія: Географія*. 1998. Вип. 43. С. 11–15.
- Матвієнко В. М. Теоретичні аспекти української економічної і соціальної географії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: 11.00.02. Київ, 2001. 13 с.

- Мордас І. В. Внесок учених Київського національного економічного університету у розвиток економічної науки в Україні (перша третина ХХ ст.): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.00.01. Київ, 2008. 19 с.
- Швидько Г. К. Орільський талант. *Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2002 рік*: бібліогр. покажчик. 2001. С. 122–126.
- Шевченко М. В. Академік К. Г. Воблий як економіко-географ, історик та краєзнавець: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: 07.00.01. Дніпро, 2019. 23 С.
- Яснопольский Н. П. Рецензия сочинения К. Г. Воблаго «Очерки по истории польской фабричной промышленности». Т. 1. *Университетские известия*. 1908. № 9. С. 3–23.

REFERENCES

- Vernyhora, L. V. (2002). *Rozvytok ekonomichnoi nauky v Kyivskomu universiteti (XIX — pochatok XX st.)* [The Development of economic science in Kyiv University (19th — early 20th century)]. *Extended abstract of Candidate's thesis*, Kyiv [in Ukrainian].
- Voblyi, K. G. (1911). Otchet o zagranichnoi komandirovke s 20 dek. 1909 po 20 avgusta 1910 g. [Report on Foreign Business-Trip from December 20, 1909 till August 20, 1910]. *Universitetskiye izvestiia*, №1, 1–16 [in Russian].
- Voblyi, K. G. (1908). Otchet yuridicheskomyu facultetu Universiteta Sv. Vladimira o komandirovke na vriemia s 20 yanvaria po 20 avgusta 1908 g. v gg. Varshava and Peterburg [Report to Faculty of Law on Foreign Business-Trip from January 20 till August 20, 1908 to Warsaw and Petersburg]. *Universitetskiye izvestiia*, №12, 1–21 [in Russian].
- Voblyi, K. G. (1911). Tretia professionalno-promyslovaia perepis v Germanii (12 iunia 1907 g) [The Third Professional-Industrial Census in Germany (on June 12, 1907)]. *Universitetskiye izvestiia*, № 10, 305–419 [in Russian].
- Ivanov, A. E. (1991). *Vysshaia shkola Rosii v kontse XIX — nachale XX v.: monografiia*. [Higher Education in Russia at late 19th — early 20th century]. Mocsow: AN SSSR, In-t istorii SSSR [in Russian].
- Ishchuk, S. I., Oliinyk, Ya. B., Matviienko, V. M. (1998). Doslidzhennia osoblyvosti formuvannia APK v pratsiakh akademika K. H. Voblaho [The Research of Peculiarities of Forming Agrarian and Industrial Complex in Works by Academician K. H. Voblyi]. *Kyiv University News. Seriiia Heohrafiia*, 43, 11–15 [in Ukrainian].
- Matviienko, V. M. (2001). *Teoretychni aspekty ukrainskoi ekonomichnoi i sotsialnoi heohrafi* [Theoretical Aspects of Ukrainian Economic and Social Geography]. Extended abstract of Candidate's thesis, Kyiv [in Ukrainian].
- Mordas, I. V. (2008). *Vnesok uchenykh Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universitetu u rozvytok ekonomichnoi nauky v Ukraini (persha tretyna XX st.)* [The Input of Kyiv National Economic University's Scientists into the Development of Economic Science in Ukraine (the first third of the 20th century)]. Extended abstract of Candidate's thesis, Kyiv [in Ukrainian].
- Shvydko, H. K. (2001). Orilskii talant. [Talent of Oril]. *Moie Prydniprovia. Kalendar pamiatnykh dat na 2002 r.: Bibliohraf. pokazhchuk*, 122–126 [in Ukrainian].
- Shevchenko, M. V. (2019). Akademik K. H. Voblyi yak ekonomiko-heohraf, istoryk ta kraieznaveets [Academician K. H. Voblyi as an Economist and geographer, historian and ethnographer]. Extended abstract of Candidate's thesis, Dnipro [in Ukrainian].
- Yasnopolski, N. P. (1908). Retsenzia sochinenia K. H. Voblaho «Ocherki po istorii polskoi fabrichnoi promyshlennosti» [The Review of K. Voblyi's Work "Essays in History of Polish Factory Industry"]. Т. 1, *Universitetskiye izvestiia*, 9, 3–23 [in Russian].

Дата надходження статті до редакції: 20.01.2021.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)